

Kraanvogels en hun gewoonten

Over een bijzondere verschijning in het grensgebied;
een onderzoek.

door Henk Wessels

De kraanvogel, een opvallende vogelsoort, is nu niet direct erg zeldzaam. Door het wisselend voorkomen blijft het echter een bijzondere verschijning in Nederland.

In de herfst van 1976 begon de schrijver met een onderzoek naar de kraanvogel. Onderstaand artikel vertelt over deze vogelsoort, over het onderzoek en over de resultaten van dat onderzoek.

De kraanvogel (*Grus grus*)

Kraanvogels zijn grote opvallende vogels. Met een lengte van zo'n 1.15 m is het één van de grootste vogelsoorten van ons land. Met deze lengte is hij groter dan de voor velen wat bekendere blauwe reiger (*Ardea cinerea*).

De kraanvogel maakt een grijze indruk. Nader bekeken blijkt de kop toch meerdere kleuren te bevatten. Het gedeelte boven het oog is zwart van kleur en onderbroken door een rood gekleurde kruin. Daar onder is een witte 'baan' te zien, die tot halverwege de nek loopt. De onderkant van de kop is evenals de keel zwart tot halverwege de nek. De hals is verder grijs van kleur. Opvallend zijn de zogenaamde verlengde kleine slagpennen van de vleugel, die bij samengevouwen vleugels over de staart hangen. Op een afstand lijkt het daardoor of de kraanvogel een afhangende staart heeft. De verlengde kleine slagpennen zijn zwart van kleur. De snavel is over het algemeen groenachtig van kleur en vrij kort. De pootkleur is donker.

Jonge kraanvogels onderscheiden zich wat kleur betreft van de oude vogels door het ontbreken van een 'staartpluim' en vooral ook door minder rood op de kop en een bruine hals.

De kraanvogel is een langzame vlieger. Daarbij valt onmiddellijk op dat hij de hals en poten tijdens de vlucht gestrekt houdt. Reigerachtigen vliegen daarentegen met een gebogen hals. Bij ganzen die veelal gezien worden tijdens de trek van de kraanvogels, zijn de poten helemaal niet zichtbaar tijdens het vliegen; zij hebben dan ook een gestrekte hals.

De kraanvogel is een vogel die in groepen leeft en tijdens de vlucht vormen deze groepen vaak 'V-vormen' of enkele linies waarbij de vogels achter elkaar aan op een rij vliegen. Tijdens onrust in de groep vliegen ze ook wel eens in ongeordende troepen.

In vergelijking met de ooievaar (*Ciconia ciconia*) die een echte thermiekvlieger is (thermiek = opwaartse warme luchtstromingen) vliegt de

kraanvogel meestal op vleugelkracht alleen. Wel is waargenomen dat een groep kraanvogels om hoogte te maken van thermiek gebruik maakt.

Enige algemene opmerkingen over de biologie en de status van de kraanvogel in Europa

De kraanvogel is een vogel uit het Palearctisch gebied dat de koude en gematigde streken van de noordelijke helft van de Oude Wereld omvat.

Het broedgebied omvat Finland, Zweden, Oosten Midden-Noorwegen, Midden- en Noord-Rusland tot 65 graden NB, Noord-Polen en Noord-

Kraanvogel (tek.: F. Siemensma)

Duitsland. Geïsoleerde broedplaatsen (waar de kraanvogel ten dele onregelmatige broedvogel is) treffen we aan in de Balkanlanden (onder andere ten noorden van Belgrado, Evros Delta, Donau Delta), Zuid-Rusland en Turkije (GLUTZ VON BLOTZHEIM ca. 1973). Verder zijn er nog een aantal streken waar hij in vroeger tijden heeft gebroed, zoals in Engeland, Hongarije en Spanje. Het overwinteringsgebied ligt voornamelijk in de subtropische gebieden van Zuid-Azië en noordelijk en oostelijk Afrika. Ook wordt er wel overwinterd op verschillende plaatsen in Spanje.

In Nederland vindt de herfsttrek plaats van half september tot begin december. De terugtrek loopt in het voorjaar van eind februari tot in de maand april. De voorjaars trek is meestal minder massaal dan de najaars trek, daar deze mogelijk wat oostelijker verloopt.

De kraanvogel trekt in ons land in vrij kleine aantallen door (CNA 1970), dat wil zeggen dat er maximaal 5000 vogels op één dag over Nederland trekken. Aan de hand van meer recente gegevens blijkt de kraanvogel in groter aantal door te trekken (WESSELS 1978). In de herfst en in het voorjaar trekken er ongeveer zo'n 30.000 exemplaren over Midden-Europa (KEIL 1970).

Het onderzoek

Er was weinig bekend over het voorkomen van de kraanvogel in Nederland. Met dat gegeven in de hand en een bijzondere belangstelling voor deze vogelsoort besloot ik eens te bekijken of het mogelijk was in Nederland een onderzoek naar de kraanvogel te starten. Het leek me belangrijk zoveel mogelijk gegevens te verzamelen. Met behulp van wat oproepen in bladen en met inschakeling van de pers werd in het najaar van 1976 het onderzoek gestart.

Waarom een onderzoek

Het onderzoek richt zich vooral op de registratie van de trekkende kraanvogels in voor- en najaar over Nederland benoorden de Waal. Er wordt daarbij gekeken in welke mate kraanvogels doortrekken; in welke periode dat gebeurt; of ze bepaalde routes volgen; als ze aan de grond komen waar dat gebeurt enz. Met dit onderzoek wordt getracht vast te stellen of kraanvogels bepaalde routes volgen en of er bepaalde plaatsen zijn waar kraanvogels aan de grond komen om te rusten of voedsel op te nemen. Dit alles gebeurt om te komen tot een bescherming van de kraanvogels tijdens de trek van de broedgebieden naar de overwinteringsgebieden en omgekeerd.

(Het gebied bezuiden de Waal wordt door Willem Vergoossen bewerkt.)

De waarnemers

Zoals bij vele vogelonderzoeken worden de gegevens voornamelijk door vrijwilligers bijeengebracht. In de loop der jaren is er een klein net van actieve waarnemers opgebouwd. Deze mensen tippen elkaar telefonisch op momenten dat er kraanvogeltrek wordt gesignaleerd.

De meeste meldingen komen echter binnen naar aanleiding van oproepen in verschillende bladen. Vooral wanneer de plaatsingsdata samenvallen met trekbewegingen, is het aantal meldingen groot. Bij massale trek is meermalen de radio en soms ook de televisie ingeschakeld. Voordeel daarbij is dat het onderzoek bekend raakt bij een groot publiek. Nadeel is dat de waarnemingen die dat oplevert niet altijd even betrouwbaar zijn; dit komt omdat de nodige kennis bij die groep mensen meestal ontbreekt.

Verwerking van de gegevens

Alle gegevens die binnenkomen worden op systeemkaarten genoteerd: (datum van waarneming; tijdstip van de dag of nacht; aantal waargenomen vogels; gedrag; plaatsaanduiding, eventueel met coördinaten; vliegvorm (enkele linie/dubbele linie/v-vorm/losse groep); vliegrichting (16 richtingen); naam en telefoonnummer waarnemer/ster; eventuele bijzonderheden.

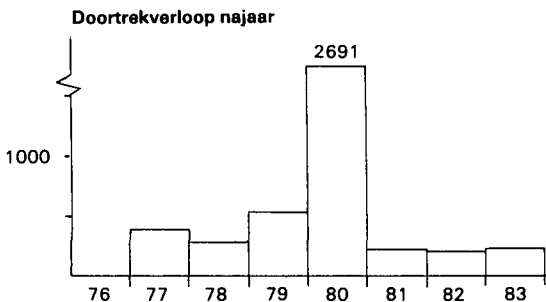
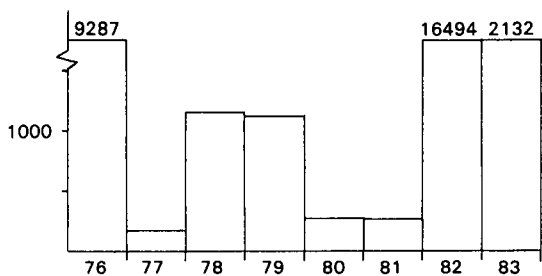
Binnenkort zullen deze gegevens per computer verwerkt worden. Zij vormen de basis voor de verwerking, het maken van figuren, tabellen en het schrijven van de tekst.

In dit artikel zijn verschillende vormen van verwerking terug te vinden, alle gebaseerd op de reeks bovengenoemde gegevens.

De weersgesteldheid

Het al of niet verschijnen van kraanvogels in het voorjaar of de herfst valt of staat met de weersgesteldheid. Niet zo zeer het weer op het moment van de waarneming maar zeker het weer voorafgaand aan de waarneming.

Daar de kraanvogel voor Nederland een trekvogel is, zal hij pas gaan trekken wanneer hij daarvoor een aantal prikkels krijgt die hem er toe bewegen de reis te gaan ondernemen. Een van die prikkels is de verandering van het weer, zoals bijvoorbeeld in de herfst, wanneer het in Scandinavië begint te vriezen. Voor het onderzoek wordt dan ook de ontwikkeling van het weer boven Europa nauwlettend in het oog gehouden. Van essentieel belang daarbij is de windrichting en de windkracht. Bij de herfstwaarnemingen in Nederland merken we

Doortrekverloop voorjaar

Fig. 1. Kraanvogeltrek (aantal waargenomen exemplaren in na- en voorjaar) over de periode 1976 tot en met 1983 benoorden de Waal. Het totaal aantal waargenomen kraanvogels in deze periode bedroeg 34835.

bijvoorbeeld dat bij oostenwind, trekkende kraanvogels uit Duitsland als het ware over onze landsgrenzen 'waaien'. Een toename van het aantal waarnemingen volgt daaruit.

Verwerkte waarnemingen over een reeks van jaren

Het aantal waargenomen kraanvogels dat in het voorjaar en de herfst over Nederland benoorden de Waal trok in de periode 1976 tot en met 1983 is uitgezet in een grafiek (fig. 1).

Het voorjaar van 1976 is niet verwerkt. Duidelijk is te zien hoe de jaren van elkaar verschillen. Gunstig voor het onderzoek was dat direct al bij het begin van het onderzoek er veel kraanvogeltrek werd waargenomen.

Buiten de sterke herfsttrek in 1976 was ook de herfst van 1982 er één met zeer sterke trek. Alleen het voorjaar van 1980 springt er uit als een voorjaar met vrij veel trek.

Bekijken we de trek in de loop van een jaar dan blijkt, dat de voorjaarstrek meestal plaats vindt in de maanden maart en april, met de nadruk op de maand maart. De najaarstrek concentreert zich in de maanden september tot en met december. Oktober maar vooral ook november blijken de trekmaanden te zijn.

Voor in perioden met oostenwind neemt, zoals eerder vermeld, het aantal waarnemingen toe. In de herfst van 1976 en 1982 maar ook in het voorjaar van 1980 was er vaak oostenwind. Als voorbeeld voor het najaar zijn de trekgegevens uit de herfst van 1982 (fig. 2). genomen. De voorjaarstrek van 1980 is weergegeven in fig. 3.

Aangezien de kraanvogel voornamelijk door het oostelijk en zuidoostelijk deel van Nederland trekt worden uiteraard de meeste waarnemingen gemeld uit de gebieden Drenthe, Twente, Achterhoek en bezuiden de Waal ook uit Limburg en Noord-Brabant.

Wanneer tijdens de trek kraanvogels door oostenwind als het ware uit de koers raken, komen de meldingen ook uit de rest van Nederland (fig. 4). De concentratie van waarnemingen in de Gelderse Achterhoek wordt hoogstwaarschijnlijk veroorzaakt doordat schrijver dezes daar woont.

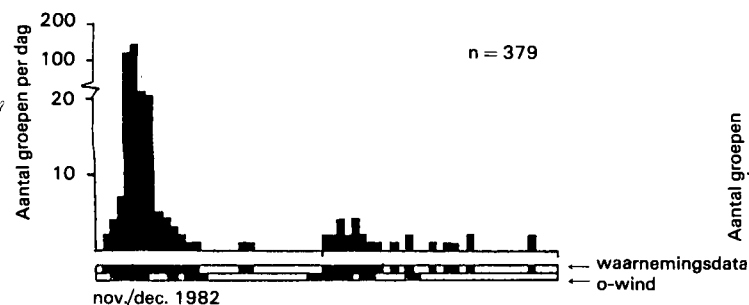

Fig. 2. Het aantal waargenomen groepen kraanvogels per dag in de maanden november en december van 1982 in relatie tot het optreden van oostenwind. (Alle windrichtingen tussen NNO en ZZO werden beschouwd als oostelijk.)
n = het totaal aantal waargenomen groepen in de periode.

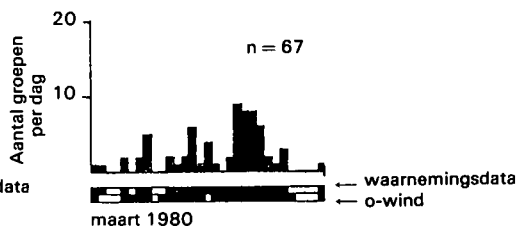

Fig. 3. Het aantal waargenomen groepen kraanvogels per dag in de maand maart van 1980 in relatie tot het optreden van oostenwind.

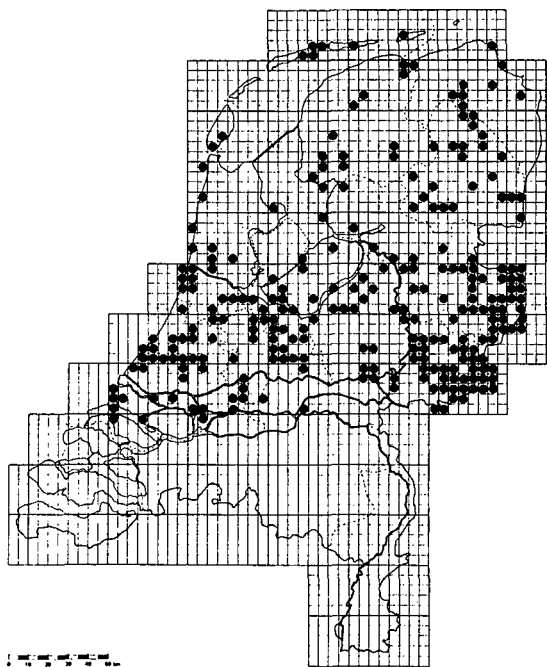

Fig. 4. Kraanvogel (*Grus grus*)-verspreiding per 5 × 5 km-blok benoorden de Waal in het najaar van 1982.

Pleisterplaatsen en het belang daarvan voor kraanvogels

Pleisterplaatsen zijn die gebieden waar kraanvogels met een bepaalde regelmaat komen om te rusten en om voedsel op te nemen tijdens de trekperioden in voor- en najaar. Vanzelfsprekend liggen de pleisterplaatsen op de trekroute.

Helaas neemt het aantal pleisterplaatsen hand over hand af. Waren het vroeger uitgestrekte gebieden die qua uiterlijk overeen kwamen met de broedgebieden van de kraanvogels, thans zijn het nog maar kleine oppervlakten die in aanmerking komen als pleisterplaats. Door veranderende landbouwmethoden, andere planologische inzichten en door ontsluiting van gebieden blijkt de vroegere structuur van het landschap danig te zijn veranderd. Door versnippering van uitgestrekte gebieden zijn er nu nog maar enkele plaatsen over die aantrekkelijk zijn als pleisterplaats voor kraanvogels.

Misschien treedt ook vaak verstoring op doordat de pleisterplaatsen zo klein zijn en veelal bezocht worden door recreanten. Vooral wanneer het aanwezig zijn van kraanvogels samenvalt met een weekend is de kans op verstoring door recreatie erg groot.

Uit meldingen blijkt dat tijdens drijfjachten de rustplaatsen van kraanvogels lang niet altijd worden ontzien!

Al met al is het een verontrustende situatie voor de op de trek ons land passerende kraanvogels. Ik zou dan ook met nadruk willen pleiten voor een betere bescherming van de kraanvogels op de pleisterplaatsen. Te denken valt daarbij aan een tijdelijk afsluiten voor het publiek van de kwetsbare gebieden. Een duidelijke voorlichting van het publiek zal van groot belang zijn, om in de toekomst niet alleen te kunnen genieten van het schouwspel van de trek van de kraanvogel, maar ook om een bijdrage te leveren aan het behoud van deze vogelsoort.

Het behoud van de steeds schaarser wordende pleisterplaatsen van de kraanvogel is niet het enig belangrijke. Ook bescherming van de broedgebieden is van zeer groot belang, evenals de bescherming van de vogel tijdens de trek. Hoogspanningsleidingen, jacht en weersinvloeden kunnen bepalend zijn voor het al dan niet terugkeren van de kraanvogels op hun broedgebieden.

Adres van de schrijver:

LITERATUUR

- COMMISSIE VOOR DE NEDERLANDSE AVIFAUNA, 1970. Avifauna van Nederland. Brill, Leiden.
- GLUTZ VON BLOTZHEIM, U.N., K. M. BAUER en E. BEZZEL, 1983, Handbuch der Vögel Mitteleuropas Band: 5. Akademische Verlagsgesellschaft, Frankfurt am Main.
- KEIL, W., 1970. Untersuchungen über den Zug des Kranichs von Herbst 1966 bis Frühjahr 1970. Emberiza 2: 49-60.
- WESSELS, H., 1978. De trek van de kraanvogel (*Grus grus*) in de jaren 1976 en 1977 over Nederland ten noorden van de Waal. Het Vogeljaar 26(5):229-235.
- WESSELS, H., De trek van de kraanvogel (*Grus grus*) in de jaren 1978 tot en met 1982 over Nederland, ten noorden van de Waal. Het Vogeljaar 31(4): 177-184.

Kraanvogelwaarnemingen: een oproep voor medewerking.

Ondergetekenden ontvangen graag waarnemingen over kraanvogels. Graag opgave van: datum, tijdstip, plaats, aantal, vlieg-richting, gedrag en bijzonderheden.

Waarnemingen uit het gebied benoorden de rivier de Waal: Henk Wessels

Waarnemingen uit het gebied bezuiden de Waal: Willem Vergoossen